

XITOIY LINGVOMADANIYATIDA GENDER TUSHUNCHASI

<https://doi.org/10.24412/2181-1784-2022-20-770-777>

Ismoilova Sevara Mirsaid qizi

TDSHU Xalqaro jurnalistika va tarjimashunoslik fakulteti

Sinxron tarjima mutaxassisligi 2-kurs magistranti

e-mail: semik_super@mail.ru

Ilmiy rahbar: DsC Hashimova Sabohat Abdullayevna

ANNOTATSIYA

Ushbu maqola Xitoy madaniyatining gender an'analari, gender stereotiplari va ularni xitoy tilining og'zaki nutqida namoyon bo'lishi va verbal vositalarida aktuallashuvi haqida ma'lumot beradi. Maqolada xitoy gender madaniyatining milliy va madaniy xususiyatlari va ularni lingvistik birliklarga tarjima qilish usullari: so'z, barqaror iboralar, shuningdek, maqol va matallar keltirilgan. Lingvistik birliklarning tavsiflashda lingvomadaniy tadqiqotlar uchun umumiy bo'lgan quyidagi usullar qo'llaniladi: tavsif, semantik ta'rif va lingvistik talqin. Maqola maqsadi - xitoyliklarning gender madaniyatining milliy va madaniy xususiyatlarini va ularni so'z boyligi, frazeologiya, evfemizmlar, shuningdek paremiyada mujassamlash usullarini namoyish etishdir.

Kalit so'zlar: xitoy tili, gender stereotiplari, ayol obrazi, milliy-madaniy xususiyatlar, lingvomadaniyat.

THE CONCEPT OF GENDER IN CHINESE LINGUOCULTURE

ABSTRACT

This article provides information on gender traditions, gender stereotypes of Chinese culture and their manifestation in Chinese oral speech and their actualization in verbal means. The article presents the national and cultural features of Chinese gender culture and ways to translate them into linguistic units: words, regular expressions, as well as proverbs and sayings. The following methods, common to linguocultural research, are used to describe linguistic units: description, semantic definition, and linguistic interpretation. The aim of the article is to show the national and cultural features of Chinese gender culture and ways to integrate them into vocabulary, phraseology, euphemisms, as well as paremia.

Keywords: *Chinese language, gender stereotypes, female image, national-cultural features, linguoculture.*

Erkaklik va ayollik tushunchasi va ularning o‘ziga xos xususiyatlari har qanday milliy madaniyat uchun dolzarbdir. Jinslarga marosimlarda, folklorida, mifologik ongda umuman dunyo tushunchasida muhim joy berilgan. Shu bilan birga, turli madaniyatlarda stereotiplar va jinsning qiymat o‘lchovlari sezilarli darajada farq qiladi. Chunki turli madaniyatlarda erkaklar va ayollarning ijtimoiy rollari turlicha. Ular odatda tartibga solinadi; bunday tartibga solish stereotip bo‘lib, keyinchalik kollektiv ongda ishlaydi. [Войченко В.М. 2009:66]

Ayrim etnik guruhlar mentalitetining milliy va madaniy xususiyatlarining o‘ziga xos xususiyatlarini o‘rganishga imkon beradigan zamonaviy tilshunoslikning dolzarb yo‘nalishlaridan biri bu lingvomadaniy aspektda gender stereotiplari deb nomlangan. Gender stereotiplari - bu erkaklar va ayollarning jamiyatdagi o‘rni, ularning funksiyalari va ijtimoiy vazifalariga nisbatan ichki munosabatdir. Stereotiplarning o‘ziga xos xususiyati shundaki, ular ong ostiga shu qadar mahkam kirib boradiki, ularni nafaqat yengish, balki ularni obyektiv amalga oshirish ham juda qiyin. Olimlarning antropologik muammolarga bo‘lgan qiziqishi ortgani sababli, gender diskursi inson mohiyatini anglashda ham, madaniyat va sivilizatsiya rivojlanish yo‘llarini belgilashda ham markaziy o‘rinlardan birini egallay boshladi. Ko‘pgina tadqiqotchilar ta’kidlashlaricha, gender so‘zi inson dunyoqarashining asosiy tarkibiy qismlaridan biri bo‘lib, u eng qadimiy va umumbashariy narsalardan biridir. Shuning uchun ushbu muammoni o‘rganish insonning ma’naviy, madaniy va ijtimoiy mohiyatini to‘liqroq o‘rganishga yordam beradi.

Xitoylik mualliflar orasida Sun Rujian (2012) asarlari, ayniqsa uning "Xitoy gender lingvistikasi" (汉语性别语言学) monografiyasi ajralib turadi hamda bu xitoy gender lingvistikasining ilmiy asoslari bo‘lgan birinchi asar deb atash mumkin. Psixolingvistika va sotsiolingvistikada qo‘llaniladigan nazariy va uslubiy asoslarga tayanib, muallif zamonaviy xitoy tilida genderning aksini har tomonlama tahlil qiladi, shuningdek, xitoycha iyerogliflarni etimologik tahlil qilish orqali o‘tgan asrlarda xitoy lingvistik madaniyatida hukmronlik qilgan gender kamsitish muammosini keltiradi. Tadqiqotlar doirasi, shuningdek, gender kamsitish etimologiyasi va uning iyerogliflarda aks etishi, fonetika, leksika va so‘z shakllanishida genderning aks etishi kabi muammolarni o‘z ichiga olgan bu asar gender sohasida yozilgan lingvistik izlanishlarning asoslaridandir. [Sun R. 2012:234]

Shuningdek, Zhao Ronghuining "Til va jins" monografiyasi diqqatga sazovordir. Ushbu monografiyada xitoy tilshunosligining gender diskursi birinchi marta qiyosiy usulda taqdim etilgan. Tadqiqotda sotsiolingvistika nuqtai nazaridan xitoy tilida soʻzlashuv nutqida erkak va ayol deb ataladigan tillarning farqlari keltirilgan va ularning ijtimoiy mohiyati har tomonlama tavsiflangan. Ushbu monografiyaning nazariy asoslari gender farqlari va nutq, soʻz, shuningdek turli xil nutq uslublari oʻrtasidagi munosabatlarni oʻrganishning asosiy jihatlarini qamrab oladi. [Zhao R. 2003:318]

A.V. Kirilining soʻzlariga koʻra, gender kontseptsiyasining asosiy nazariy va uslubiy qoidalari quyidagilarga asoslangan: 1) madaniy belgilar yaʼni irogliflar; 2) ushbu ramzlarni mumkin boʻlganicha talqin qilish yoʻnalishlarini belgilaydigan diniy, ilmiy, huquqiy va siyosiy taʼlimotlarda ifodalangan normativ bayonotlar; 3) ijtimoiy muassasalar va tashkilotlar; 4) shaxsning oʻz ini oʻzi identifikatsiyasi. [Кирилина A.B. 1999:46]

Gender stereotiplarining mohiyati va mavjudligini oʻrganish lingvistik genderologiya, psixologiya, sotsiologiya va boshqa gumanitar fanlar uchun dolzarb va munozarali muammo hisoblanadi. Jamoatchilik ongida asrlar davomida shakllanib kelgan stereotiplarga asoslangan erkaklar va ayollar tasvirlari mavjud. Ushbu stereotiplar garchi ular hali ijtimoiy-madaniy jihatdan muhim erkak yoki ayol xususiyatlariga ega boʻlmagan boʻlsalar-da, goʻdaklarga ham tegishli. Erkaklar va ayollarning ijtimoiy maqsadi, ularning ijtimoiy va huquqiy maqomidagi tengsizlik va ushbu tengsizlikning sabablari toʻgʻrisida jamiyatning qarashlari hamon munozarali. Erkaklar va ayollar oʻrtasidagi farqlarning tabiati haqida savol qolmoqda, yaʼni jinslarning qobiliyatlari va xatti-harakatlaridagi mavjud farqlarga turli xil omillarning taʼsir darajasi toʻgʻrisida chuqur bahs munozalar mavjud.

Shunday qilib, adabiyotlarni tahlil qilish shuni koʻrsatadiki, zamonaviy tilshunoslikda genderni lingvistik aks ettirishga bagʻishlangan tadqiqotlar quyidagi ikki yoʻnalishda olib boriladi: 1) birinchi navbatda nominativ tizim, leksika, sintaksis, jins toifasi va boshqalar oʻrganildi, shuningdek, erkaklar va ayollarga qanday baho berilganligi va ular qaysi semantik sohalarda eng aniq ifodalanganligi oʻrganiladi. Bunday tadqiqotning asosiy maqsadi - turli xil jinsdagi kishilarning mavjudligi tilda qanday aks etishini tavsiflash va tushuntirishdir; 2) erkaklar va ayollarning kommunikativ xulq-atvorini oʻrganish, bu yerda odatiy strategiya va taktikalar ajralib turadi, leksik birliklarni, sintaktik konstruktsiyalarni va boshqalarni jinsiga qarab tanlash.

Ma'lumki, xitoy yozuvi boshqa xalqlarning yozuvlaridan farqi qiladi. U xitoy sivilizatsiyasi, ma'naviy va moddiy madaniyati rivojlanishining butun tarixini o'zida mujassam etgan. Masalan, qadimgi Xitoyda ayolning ijtimoiy mavqeini tushunish uchun iyeroglifga qarash yetarlidir. 女 nǚ - "ayol" iyeroglifi, qadimgi suyakka o'yilgan yozuvlarida itoatkorlikni anglatuvchi holatda o'tirgan, oyoqlari ostiga bukilgan, qo'llari ko'ksiga qiyilgan ayol qiyofasi tasvirlangan. Qadimgi Xitoyda bu odob-axloq va erkakka bo'ysunishni ramzi ma'nosida ayolning an'anaviy holati edi. Djaguvendagi (toshbaqa chig'anoqlari va suyaklariga yozuv, miloddan avvalgi XIV-XI asrlarda) erkak kishi quyidagicha tasvirlangan: iyeroglifning yuqori qismi dalani, pastki qismi kuchni anglatar edi, chunki qadimgi jamiyatda erkak kishi an'anaviy ravishda qishloq xo'jaligi bilan shug'ullangan, ayol kishi esa - uy xo'jaligi bilan. Ushbu gender ttuzilmasi quyidagi frazeologik birlikda mujassamlashgan: 男耕女织 nángēng nǚ zhī - erkaklar yer haydaydi, ayollar esa to'qishadi.

Cihai (辞海) lug'atida ayol grafemasi bor 257 ta iyeroglif mavjud. Ularning orasida ijobiy ma'noga ega 47 ta iyeroglif bo'lib, ular ko'pincha ayolning jozibali qiyofasi va fazilatini tasvirlaydi. Masalan: 娇 jiāo - chiroyli, jozibali; ayol; 好 hǎo - yaxshi; yoqimli; chiroyli; mehribon, mos; qulay; 妥 tuǒ - to'g'ri, mos, xotirjam, tinch; 妙 miào - chiroyli, go'zal, hiyla-nayrang, ingichka, mohir, epchil, yaqin, yashirin; 妍 yán - fazilatli; 姝 shū - chiroyli, yoqimli; 娥 é - chiroyli, go'zallik; 姝 bù - chiroyli qiz; 妆 zhuāng - kosmetika, pardoz qilmoq.

Salbiy ma'noga ega bo'lgan iyerogliflar - 35 ta (masalan: 嫉 jí - hasad, nafrat; 黜 niǎo - hazillashish, ko'z suzish; 奸 jiān - yomonlik, illatlar, yomon odam; 奴 nú - qul; 妄 wàng - bema'ni, beparvo; 奴 nuán - urishmoq, janjal; yomon, ahmoq; 懒 lǎn - dangasa; 妨 fāng - zarar yetkazish; jabr yetkazish, baxtsizlik keltirish, aralashish, xalaqit berish; 妒 dù - hasad; 媼 chī - xunuk, jirkanch va boshqalar.

Ushbu iyerogliflar ham salbiy ham ijobiy ma'nolarga egasi 18 ta. Ular orasida "jozibali", "maftunkor" ma'nosida ishlatiladigan 妖 yāo iyeroglifi ham bor va u shu bilan birga, tushunarsiz, mash'um ma'nolarni anglatadi. 偷 (偷) yu, tōu iyeroglifi "zavq", "quvonch" ma'nosini anglatishi mumkin, ammo "o'g'irlamoq" ma'nosida ham kelishimumkin. 媼 mián, miǎn ayollarning chiroyli ko'zlarini tasvirlaydi va shu bilan birga, u "hasad" ma'nosida ishlatilishi mumkin. [Cihai. Shanghai 1989:2572]

Agar xitoy tilining leksik qatlamiga chuqurroq nazar tashlasak, qadimgi xitoy jamiyatida ayolning taqdiri juda qayg‘uli bo‘lganini ko‘rishingiz mumkin. Masalan, 溺嬰 nì yīng - "bolani cho‘ktirish" so‘zini olaylik. 嬰 yīng ikkinchi iyeroglifi tarkibida ayol degan ma‘noni anglatuvchi kalitni ko‘ramiz, bu qadimgi davrlarda faqat ayol chaqaloqlar shu tarzda o‘ldirilganligidan dalolatdir. Boladan qutulish uchun bunday g‘ayriinsoniy yondashuv, bizning fikrimizcha, qadimgi xitoylarning diniy hayotining asosiy qismiga aylangan ajdodlar sig‘inishiga bog‘liq bo‘lishi mumkin. Ma'lumki, ajdodlarga sig‘inish ularni farzandlik taqvodorligiga majbur qilgan - xiao (孝), bu hayot davomida ota-onalarga ko‘r-ko‘rona itoat qilishni va o‘limdan keyin - barcha sharaflar bilan dafn marosimini va keyinchalik ularning ruhlariga qurbonliklar keltirishni talab qilgan (jibai zuxian 拜祖先, maxsus so‘z - li (礼) bilan ifodalangan o‘ziga xos qoidalar doirasida). Li tushunchasiga ko‘ra, qiz bola ota-onasi vafotidan keyin ularga qurbonlik qilishga haqli emas edi. Ehtimol shuning uchun ham qadimgi Xitoyda qiz farzand aksariyat hollarda istalmagan bola bo‘lgan. Qadimgi jamiyatda kambag‘al dehqon, uni sharaf bilan dafn etadigan va qurbonlik beradigan o‘g‘il tug‘ilguniga qadar, qiz chaqaloqlarni o‘ldiradigan holatlar juda ko‘p bo‘lgan.

Qadimgi Xitoyda qiz farzandli bo‘lish iqtisodiy jihatdan zararli edi. Faqatgina bu emas, balki qiz yetuk bo‘lib, boshqa birovga turmushga chiqib ota-ona uyini tark etayotganda ham ota-onalar mahr tayyorlashlari kerak edi - jiazhuang (嫁妆), bu ko‘pincha qiz bola ota-onasining fikriga ko‘ra zarar edi. Xitoyning mashhur maqolida deyiladiki- 嫁出去的女，泼出去的水 jià chūqù de nǚ, pō chū qù de shuǐ - “Turmushga chiqqan qiz tashqariga sepib yuborilgan suvga o‘xshaydi”. Bu muammolarni boshidanoq to‘xtatishning yagona usuli yangi tug‘ilgan qizni o‘ldirish edi. Ota-onalar qizlarini o‘zlari o‘ldirishar, yoki bu ishni boshqalarga ishonib topshirishar, yoki shunchaki ularni hovliga olib chiqib qo‘yib qoldirishar edi. Moddiy muammolarni hal qilishning bunday g‘ayriinsoniy usuli vaqti-vaqti bilan nikoh yoshidagi odamlar o‘rtasidagi jinsiy tarkibdagi muvozanatning buzilishini keltirib chiqargan. Masalan, xitoylik etnograf Fey Syaotong ta’kidlashicha, o‘tgan asrning ba’zi xitoy qishloqlarida nikoh yoshidagi har 140 erkak uchun 100 ta teng yoshdagi qizlar to‘g‘ri kelgan. [Фэй С. 1989:44]

Qadimgi Xitoyda hukm surgan gender tengsizligi to‘g‘risida batafsilroq ma’lumotni quyidagi lingvistik birliklarda topish mumkin:

1) so‘zlar: 家里人 jiā lǐ rén yoki 屋里人 wū li rén - uyda o‘tirgan, uy ichidagi odam (ayol); 孩子他娘 háizi tā niáng - bolalar onasi; 贱内 jiàn nèi- mening ayolim; 拙荆 zhuō jīng - mening (faqir) xotinim;

2) frazeologik birliklar: 重男轻女 zhòng nán qīng nǚ - erkaklarni hurmat qilish, ayollarni kamsitish; 男尊女卑 nán zūn nǚ bēi - erkakni hurmat qilish, ayolni xo‘rlash; 红颜命薄 hóng yán mìng báo - go‘zal ayolning taqdiri og‘ir;

3) maqol va matallar: 女子无才便是德 nǚ zǐ wú cái biàn shì dé - eng fazilatli ayol o‘rtamiyona ayoldir; 女人头发长见识短 nǚ rén tóu fǎ cháng jiànshì duǎn - ayolning sochlari uzun, aqli kalta; 好女不嫁二夫 hǎo nǚ bù jiàèr fū - yaxshi ayol ikki marta turmushga chiqmaydi; 打老婆, 骂老婆, 手内无钱卖老婆 dǎ lǎo pó, mà lǎo pó, shǒu nèi wú qián mài lǎo pó - xotiningizni urishingiz mumkin, unga tanbeh berishingiz mumkin, agar pul qolmasa, uni sotishingiz mumkin; 菜刀不磨成死铁 女人不打成妖孽 cài dāo bù mó chéng sǐ tiě, nǚ rén bù dǎ chéng yāo niè - agar pichoqni charxlamasangiz, u xiralashadi, agar xotiningizni kaltaklamasangiz, bo‘ri odamga aylanadi; 美色从来是祸胎 měi sè cónglái shì huò tāi - go‘zal ayol har doim yovuzlikning manbai; 十个女子九个妒 shí gè nǚ zǐ jiǔ gè dù - ayol juda hasad qiluvchi jonzot va boshqalar.

Yuqoridagi lingvistik faktlarni o‘rganish shuni ko‘rsatadiki, Xitoy madaniyatidagi gender stereotiplari nafaqat umumiy madaniy, balki xitoy tilining leksik-semantik tizimidagi ramziy ma‘nolar bilan mustahkamlangan umumiy lingvistik xususiyatlarga ham ega. Berilgan misollardan ko‘rinib turibdiki, zamonaviy xitoy tilida gender stereotiplari ulkan va yaxshi tuzilgan leksik va frazeologik maydon, ko‘plab paremiyalar, pretsedent matnlar va boshqa lingvistik vositalar bilan obyektivlashadi.

Lingvistik materialni tahlil qilish shuni ko‘rsatdiki, gender stereotiplari Xitoy lingvistik madaniyatining markaziy qismlaridan biridir. Ular Xitoy xalqining ijtimoiy qadriyatlarini himoya qilishda muhim rol o‘ynaydi, hamda hissiyootlilik va yuqori darajada barqarorligi bilan ajralib turadi.

Shunday qilib, gender stereotiplari va genderga asoslangan so‘z boyligini o‘rganish turli xil milliy madaniyatlarda yuzaga keladigan kognitiv jarayonlarni, ona tilida so‘zlashuvchilarning aqliy dunyosining o‘ziga xos xususiyatlarini tushunishga

yordam berishi mumkinligini ta’kidlash mumkin. Zero, gender lug‘ati inson tomonidan atrofdagi dunyoni kontseptualizatsiya qilishning asosi bo‘lgan va insonning aqliy dunyosida madaniyatning muhim birligi bo‘lgan muhim qatlamdir.

Gender stereotiplari real holatni sezilarli darajada soddalashtiradi, ammo jamoaviy ongda ular qatiiy ravishda o‘rnatilgan va juda sekin o‘z garadi. Milliy tilning leksik fondiga kiritilgan ma’lumotlar xitoy tilida so‘zlashuvchilarning dunyqarashida chuqur iz qoldiradi va ular kiradigan aloqa jarayonlarining sifatiga bevosita ta’sir qiladi.

REFERENCES

1. Войченко В.М. Отражение гендерных стереотипов в языке и культуре. Вестн. Волгогр. гос. ун-та. Сер. 2, Языкозн. 2009.
2. Jespersen, O. Language: Its nature, development and origin. – New York: London: G. Allen & Unwin Ltd., 1922.
3. Lakoff R. Language and Woman's Place. Cambridge University Press/ Language in Society, Vol. 2, No. 1 (Apr., 1973).
4. Sun R. (2012). Chinese gender linguistics. – Beijing: Beijing kexue chubanshe, 2012.
5. Zhao R. Language and Gender: A Sociolinguistic Study of Spoken Language. – Shanghai: Shanghai Foreign Language Education Press, 2003.
6. Нерознак, В. П. Языковая личность в гендерном измерении / В. П. Нерознак // Гендер: язык, культура, коммуникация : тез. I междунар. конф. – М.: Изд-во МГЛУ, 1999.
7. Кирилина А.В. Гендерные компоненты этнических представлений (по результатам пилотажного эксперимента) // Гендерный фактор в языке и коммуникации. Иваново, 1999. – С. 46-538. Халеева И.И. Гендер как интрига познания // Гендер как интрига познания. Сборник статей. – М., 2000.
8. Cihai. Shanghai: – Shangjhai ceshu chubanshe, 1989.
9. Фэй С. Китайская деревня глазами этнографа. – М.: Наука, 1989.
10. Khasanova, Gulsanam Khusanovna MAIN TRENDS IN THE DEVELOPMENT OF EDUCATION AND PROFESSIONAL TRAINING IN THE WORLD // ORIENSS. 2021. №Special Issue 1. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/main-trends-in-the-development-of-education-and-professional-training-in-the-world> (дата обращения: 05.01.2022).

11. Khasanova, G. K. "THE SUCCESS AND EDUCATION SYSTEM OF SOUTH KOREA AND JAPAN." Наука сегодня: проблемы и пути решения [Текст]: материя (2021): 94.
12. Хашимова С. On some features of teaching foreign language for students of non-philological areas at the initial stage. – 2019. – Евразийское Научное Объединение. – С. 334-338.
13. Хашимова С. НЕКОТОРЫЕ ГРАММАТИЧЕСКИЕ И СЕМАНТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ УДВОЕНИЯ В ЯПОНСКОМ ЯЗЫКЕ. - Страны. Языки. Культура. – С. 334-338.
14. Hashimova, S. A., & Nasirova, S. A. (2021). FEATURES OF FORMING OF ANIMATED NOUNS WITH THE AFFIXES IN MODERN CHINESE LANGUAGE. *Journal of Central Asian Social Studies*, 2(04), 1-10
15. Nasirova, S. A. (2020). CONCEPTS OF 中国梦想" CHINESE DREAM" AND 类命运共同" COMMUNITY OF THE ONE FATE OF HUMANITY"—A LINGUISTIC AREA. *Journal of Central Asian Social Studies*, 1(01), 05-14.
16. Abdullaevna, N. S. (2020). Lexical-semantic and cognitive specifics of political discourse (based on Si Jinping's speeches). *ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal*, 10(5), 1086-1092.
17. Nasirova, S. A., Hashimova, S. A., & Rikhsieva, G. S. (2021). THE INFLUENCE OF THE POLITICAL SYSTEM OF CHINA ON THE FORMATION OF SOCIAL AND POLITICAL TERMINOLOGY. *Journal of Central Asian Social Studies*, 2(04), 10-17.